

I.V. Мельничук

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АГРЕСИВНОСТІ ЯК СТІЙКОЇ ОСОБИСТІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА РІЗНИХ СТАДІЯХ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Вивчення проблеми агресивності у підлітків має важливе як теоретико-методологічне, так і прикладне значення для сучасної педагогічної та вікової психології (Б.Г. Ананьев, 1980; Л.Ю. Іванова, 1993; В.Г. Степанов, 1998; Л.М. Семенюк, 1996 та інші). Безпечний простір життєдіяльності підлітка передбачає таку організацію фізичного та соціального середовища, яка б дозволяла реалізувати різноманітні їх потреби без загрози для життя та благополуччя. Актуальність цієї проблеми обумовлюються і тим, що агресивна поведінка, в психологічному розумінні, є складним процесом, зміст та механізми якого розглядаються різними фахівцями неоднозначно (І.А. Горькова, 1992; Л.Ю. Іванова, 1993; В.Г. Степанов, 1998; Л.М. Семенюк, 1996 та інші).

Аналіз та узагальнення доступної літератури засвідчили недостатність спеціальних досліджень, присвячених вивченню проблеми агресивної поведінки на різних стадіях підліткового віку. Наявні лише фрагментарні та опосередковані дані різних авторів (Г. Паренс, 1997; Є. Першаніна, 1984 та інші), присвячені вивченню окремих аспектів цієї проблеми. Негативний вплив середовища, а також біологічні фактори, що впливають на становлення та розвиток агресивної поведінки на життєдіяльність підлітків посилює необхідність пізнання процесу її виникнення,

розвитку та можливого коригування в навчально-виховному процесі.

Розуміючи актуальність проблеми, її недостатню розробку, у своєму дослідженні, ми поставили мету виявити динаміку агресивності як стійку особистісну характеристику на різних стадіях підліткового віку.

Приймаючи за основу вказані пропозиції, нами ставились такі задачі дослідження:

- уточнити сутність поняття агресивної поведінки та основні підходи, що пояснюють її виникнення та розвиток.

- обґрунтувати причини і специфіку прояву агресивності дітей

на різних стадіях підліткового віку

- провести експериментальне дослідження становлення та розвитку агресивної поведінки на різних стадіях підліткового віку та розробити рекомендації, спрямовані на психологічну профілактику агресивної поведінки у підлітків, враховуючи отримані результати.

З метою вивчення різних психологічних особливостей становлення та розвитку агресивної поведінки, нами використовувалась методика – “Тест руки”. Тест розроблений американським психологом Едвіном Вагнером в 1971, а також нами використовувалась

статистичний аналіз за критерієм Фішера.

Базою дослідження виступила гімназія № 1 м. Іллічівська –. Експеримент проводився на учнях 8-10 класу. Дослідження проводилось у три етапи:

На першому етапі здійснювалось теоретико-методологічне дослідження, спрямоване на уточнення сутності поняття агресивної поведінки, розкриття уявлень, що дозволяють зрозуміти її сутність, а також узагальнювалися біологічні та соціальні фактори виникнення агресивної поведінки.

На другому етапі розроблялися та апробувалися методи дослідження агресивної поведінки та проводився експеримент.

На третьому етапі перевірялися гіпотетичні припущення дослідження, здійснювалась статистична обробка результатів агресивної поведінки у підлітків.

За результатами дослідження було встановлено, що показники, які характеризують агресивність, представлені неоднозначно. Розгляд індивідуальних даних має важливе значення для з'ясування специфіки прояву показників, що діагностуються, біля кожного випробовуваного, так і з'ясування розкиду індивідуальних значень, тобто їх варіативності.

Так, роздивимось показники агресивності у вибірці у хлопчиків і у дівчаток по різних класах.

На першому етапі, як видно із таблиці 1, загальна кількість підлітків 21 учень.

Аналіз результатів: впродовж 8 і 9 класів відсоток «агресивних» дівчаток залишався незмінним, але в кінці року дослідження відсоток незначно виріс з 40% до 50%. У хлопчиків ситуація інша. З кожним роком відсоток «агресивних» хлопчиків поступово знижувався з 63,63% до 45,45%.

Таблиця 1

Показники агресивності, 8 клас, 2005 г

	Випробовувані		Вік	Показат. агресивності	
	Кількість чоловік	%		Середнє значення	Кількість чоловік
Дівчатка	10	47,5	14,2 г	4	40
Хлопчики	11	52,5	14	7	63,63

З таблиці видно, що приблизно половина вибірки має вираженість агресивності.

Таблиця 2

2 етап. Показники агресивності, 9 клас, 2005 г

	Випробовувані		Вік	Показателі агресивності	
	Кількість чоловік	%		Середнє значення	Кількість чоловік
Дівчатка	10	47,5	15,2	4	40
Хлопчики	11	52,5	15	6	54,54

З таблиці видно, що приблизно половина вибірки має вираженість агресивності.

Таблиця 3

3 етап. Показники агресивності, 10 клас, 2005 г

	Випробовувані		Вік	Показат. агресивності	
	Кількість чоловік	%	Середнє значення	Кількість чоловік	%
Дівчатка	10	47,5	15,8	5	50
Хлопчики	11	52,5	15,6	5	45,45

З таблиці видно, що приблизно половина вибірки має ярку вираженість агресивності.

Таблиця 4

1 етап. Насиченість категорій, 8 клас, 2005 г

Категорії	Дівчатка		Хлопчики	
Агресивність	9	11%	8	9 %
Директивність	18	21%	27	29%
Страх	1	1%	-	-
Емоційність	2	2 %	7	7 %
Комунікація	15	18 %	12	13 %
Залежність	-	-	1	1 %
Демонстративність	10	12 %	4	4 %
Активність	23	27 %	25	27 %
Пасивність	1	1%	1	1 %
Опис	5	6 %	7	7 %
Збитковість	-	-	-	-

При вживанні статистичного критерію Фішера було достовірно встановлено зниження агресивності у хлопчиків по групі в 2005 р. ($p=0,02$) і в 2003 р. ($p=0,016$)

Насиченість категорій. Тепер розглянемо показники насиченості категорій відповідей випробовуваних по окремих класах. Три найбільш насичені категорії виділено в таблицях жирним шрифтом.

Самими насиченими категоріями є активність (27%), директивність (22 %), комунікація (18 %) для дівчаток;

директивність (29 %), активність (27 %), комунікація (13%) для хлопчиків. З приведених даних видно, що для дівчаток найважливішим є життєва активність, на другому місці стоїть директивність, тобто управління, керівництво, на третьому - комунікація, а саме міжособове спілкування. У хлопчиків інша ситуація. Категорії ті ж, а значущість інша. На першому місці директивність, на другому - активність, на третьому - комунікація. При проведенні експерименту було

відмічено, що чим нижче учбова успішність учня, тим важче він інтерпретує жест.

Перших три місця значущих категорій для дівчаток не змінилися: активність (33,7%), директивність (22,47%), комунікація (16,8%). Для хлопчиків ситуація трохи змінилася, три перші місця займають: Активність (33,69%), директивність (23,91%), Емоційність (11,95%). За минулий рік для дівчаток зросла значущість активності, директивності, і менш стала насиченою категорія комунікації. Для хлопчиків змінилося не тільки насиченість категорії, але і її значущість. Знизилася насиченість директивності, підвищилася насиченість активності і в ранг значущої категорії вийшла емоційність. Аналізуючи відповіді випробовуваних, можна наголосити на відсутності прямої агресії, оскільки насиченість даної категорії мала. За минулий рік коефіцієнт агресивності у дівчаток не змінився, а у хлопчиків різко знизився на 0,91. Коефіцієнт кореляції для агресії для хлопчиків (0,43) і дівчаток (0,4) не є значущим, оскільки менше 0,5.

Таблиця 5
2 етап. Насиченість категорій, 9 клас, 2005 г

Категорії	Дівчатка		Хлопчики	
Агресивність	5	6%	5	5%
Директивність	20	22%	22	24%
Страх	-	-	-	-
Емоційність	9	10%	11	12%
Комунікація	15	17%	9	10%
Залежність	1	1%	1	1%
Демонстративність	5	6%	8	9%
Активність	30	34%	31	34%

Пасивність	2	2%	3	3%
Опис	2	2%	1	1%
Збитковість	-	-	1	1%

Таблиця 6
3 етап. Насиченість категорій, 10 клас, 2005 г

Категорії	Дівчатка		Хлопчики	
Агресивність	10	11%	9	9%
Директивність	19	21%	24	24%
Страх	2	2%	-	-
Емоційність	2	2%	5	5%
Комунікація	12	13%	17	17%
Залежність	4	4%	2	2%
Демонстративність	16	18%	7	7%
Активність	22	2%	28	29%
Пасивність	3	3%	3	3%
Опис	1	1%	3	3%
Збитковість	-	-	-	-

Перших три місця значущих категорій для дівчаток змінилися не значно: активність (24,17%), директивність (20,87%), Демонстративність (17,58%). Для хлопчиків ситуація теж змінилася, три перші місця займають: активність (28,57%), директивність (24,48%), комунікативність (17,34%). За минулий рік для дівчаток різко знизилася значущість активності, трохи знизилася значущість директивності, і з'явилася категорія демонстративності. У хлопчиків знизилася насиченість

активності, підвищилася насиченість директивності і до рангу значущої категорії увійшла комунікативність.

Аналізуючи відповіді випробовуваних, можна наголосити на відсутності прямої агресії, оскільки насиченість даної категорії мала.

За даними видно, що протягом року самими насиченими категоріями були: активність, директивність і комунікативність.

Можна зробити наступні висновки: впродовж підліткового віку у дівчаток рівень агресивності трохи змінюється, а у хлопчиків рівень агресивності достовірно знижується. Самими насиченими категоріями відповідей як у дівчаток, так і у хлопчиків є: активність, директивність, комунікативність.

Таким чином, нами було розкрито, що в учнів підліткового віку, прояв агресивності має свою варіативність. У всіх вікових групах приблизно половина вибірки має вираженість агресивності як особової освіти.

Установлено, що рівень агресивності протягом експерименту зазнає істотну динаміку. Найбільші зміни відбуваються в 14 років (9 клас).

Обґрунтовано, що існують гендерні відмінності: у дівчаток рівень агресії зберігається, у хлопчиків достовірно знижується. Самими насиченими категоріями відповідей були: активність, директивність, комунікативність у хлопчиків протягом експерименту відсоток «агресивних» знижувався з 63,63% до

45,45. Насиченість категорій відповідей така ж як і у дівчаток, а саме, самими насиченими стали: активність, директивність, комунікативність. Були знайдені гендерні відмінності: у дівчаток рівень агресії зберігається, у хлопчиків достовірно знижується.

Розкрито, що існують причини та специфіка прояву агресивності дітей на різних стадіях підліткового віку. А саме: перша стадія підліткового періоду (в 10-11 років) характеризується вельми критичним відношенням до себе - близько 34% хлопчиків і 26% дівчаток дають собі повністю негативні характеристики, наголошуючи на переважанні негативних рис і форм поведінки, у тому числі грубощі, жорстокості, агресивності; на другій стадії підліткового віку (в 12-13 років), що обумовлює значною мірою оцінками оточуючих, як дорослих, так і однолітків; на третій стадії підліткового віку (в 14-15 років) спостерігається зіставлення підлітком своїх особових особливостей, форм поведінки з певними нормами, прийнятими в референтних групах.

Відзначено, що необхідно навчити підлітків навикам позитивного спілкування, взаємодії з іншими членами соціуму, уміння знаходити альтернативні мирні шляхи рішення конфліктів. Велику важливість також мають навички спільної роботи, тому цьому слідє особлива увага, зокрема в рамках школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутовская М.Л., Козинцев А.Г. Агрессия и примирение у школьников младшего возраста (этологический анализ механизмов контроля социальной напряженности в человеческих коллективах) //

Этнографическое обозрение. – М., 1998. – Вып. 4.

2. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб., 1997.

3. Иванова Л.Ю. Агрессивность, жестокость и отношения старшеклассников к их проявлениям /

Сб.: Проблемы личности, профилактика отклонений в её развитии. – М., 1993.

4. Кулагин Л.Г. О подростках, которым трудно // Советская педагогика. – М., 1991. – № 6. – С. 141-142.

5. Лоренц К. Агрессия. – М., 1994.

6. Личко А.Е., Попов Ю.В. Делинквентное поведение, алкоголизм

и токсикомании у подростков. – М., 1988. – С. 23-24

7. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции. – М., 1996. – С.40-41.

8. Семенюк Л.М. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции.- М., 1996.- С.63-64.

Подано до редакції 13.09.06

РЕЗЮМЕ

В статье исследована агрессивность как устойчивая личностная характеристика на разных стадиях подросткового возраста, уточнена сущность понятия агрессивного поведения и основные подходы, которые объясняют ее возникновение и развитие, обоснованы причины и специфика проявления агрессивности на разных стадиях подросткового возраста.

Проведено экспериментальное исследование становления и развития агрессивного поведения на разных стадиях подросткового возраста и разработаны рекомендации, направленные на психологическую профилактику агрессивного поведения у подростков, учитывая полученные результаты.

SUMMARY

The article presents aggressiveness as a steady personal feature incident to different stages of teen age; specifies the essence of the notion “aggressive conduct” and main approaches explaining its appearance and development; substantiates the reasons and specificity of its manifestation on different stages of teen age. There was an experiment held to investigate formation and development of aggressive conduct on different stages of teen age which enabled elaborating a manual aimed at psychological preventing aggressive conduct of teenagers.